

Doğanın Süsleri

Cenk Durmuşkahya
cdkahya@hotmail.com

Ölümsüz Aşkın Simgesi, Lale

Ferhat ünlü bir nakkaştır. Sultan Mehmede Banu'nun, kızkardeşi Şirin için yaptırdığı köşkün süslemelerini nakşederken Şirin'i görür ve birbirlerine sevdalanırlar. Ferhat, sultana haber salarak Şirin'i ister. Ancak sultan, kızkardeşini vermek istemez ve Ferhat'ı oyalamak için Elma Dağı'nı delip şehre su getirmesini şart koşar. Ferhat, aşkıdan aldığı güçle dağları deler. Bunu gören sultan, Şirin'i Ferhat'a vermemek için yaşlı dadısını göndererek, Şirin'in öldüğü haberini ulaştırır. Ferhat, bu acı haber üzerine, elinde tuttuğu kazmayı havaya atar, düşen kazma Ferhat'ın başına isabet eder ve Ferhat orada yaşamını yitirir. Acı haberi alan Şirin korku içinde olayın geçtiği kayalığa gelir. Ferhat'ın kanları için de yatan cansız bedenini görünce bu acıya dayanamaz ve kayalıklardan atlayarak canına kıyar. Bu olaydan sonra Ferhat'tan akan her kan damlası onun Şirin'e olan ölümsüz aşkını göstermek için kan kırmızısı renkteki lalelere dönüşür. İşte o gün bu gündür kırmızı laleler Ferhat'ın Şirin'e duyduğu ölümsüz aşkı simgeliyor.

Lalenin öyküsü günümüzden bin yıl önce Anadolu'da başlıyor. Bu bitkinin herkes tarafından tanınmasındaki en büyük rolü Osmanlı İmparatorluğu oynuyor. Yaklaşık olarak 11. yüzyıldan beri Türkler tarafından yetiştirilen lalelerin, Avrupa kıtasına yolculuğu, batılı seyahatçilerin Osmanlı İmparatorluğuna yaptıkları ziyaretleri sonucunda yaklaşık 16. yüzyılda başlıyor. Hollanda'daki lalelerin öyküsüyse 1593 yılında Carolus Clusius adlı botanikçinin Hollanda'daki Leiden Üniversitesi'nin botanik bahçesinin müdürü olmasıyla başlıyor. Daha önce Prag ve Viyana'da tıbbi bitkileriyle çeşitli çalışmalar yaparak ün salan Clusius'a o dönemde Kanuni Sultan Süleyman'ın büyükelçisi De Busbecq tarafından, ilk lale soğanları hediye ediliyor. O da Avusturya'da tanıştığı laleleri daha sonra Hollanda'ya götürüyor ve Hollanda'da yazdığı kitapta ilk kez lalelerden bahsedilmiş olunuyor.

Hollandalıların lale çılgınlığı 1624 yılında başlıyor. O dönemde verilen bir ilanda, satılacak 12 lale soğanından her biri için 3.000 gulden, (bugünkü yaklaşık değeri 2.000 YTL) isteniyor. Kısa bir süre sonra fiyatlar hızla yükselerek, bir lale soğanının fiyatı Amsterdam'da bir ev fiyatına eşdeğer oluyor. Neyse ki bu çılgınlık 1637 yılından sonra diniliyor. 11. Yüzyılda Selçuklular tarafından yetiştirilen lale, Osmanlı İmparatorluğu döneminde özellikle 16-18. yüzyıllar arasında süs bitkisi ve süsleme motifleri olarak büyük önem kazanıyor. Sultan II. Ahmed dönemindeyse doruk noktasına ulaşıyor ve laleye gösterilen ilgiden dolayı 1718-1730 yılları arasındaki döneme Lale Devri adı veriliyor. Bu dönemde yabancı lale türlerinden seçme ve melezleme yoluyla İstanbul'da elde edilen lale varyetelerinin sayısı 2000'i buluyor ve o yıllarda "Mahbup"

adı verilen bir lale soğanının 500 altına satıldığı ifade ediliyor. Avrupa'da 17. yüzyılın ilk yarısında laleyle ilgili tam 34 kitap yazılırken, ülkemizdeyse, içinde 50 adet orijinal olarak hazırlanmış resim yer alan Lale Mecmuası adı verilen bir kitap hazırlanıyor. Bugün ne yazık ki laleleri kaybettiğimiz gibi bu kitabın da aslı elimizde değil.

Lalenin doğum yeri neresi diye soracak olursak, bu bitkinin Rusya ile Çin arasında yer alan Tien Şan dağları ile Pamir dağları arasında ortaya çıktığı kabul ediliyor. Lalenin ikinci doğum merkeziyse Azerbaycan ile Ermenistan arasında kalan Transkafkasya bölgesi. Ülkemiz de bu ikinci grubun arasında yer alarak lalenin önemli doğum merkezlerinden birisi olarak kabul ediliyor. Bu bölgelerin dışında lale Balkanlar, İspanya, Portekiz, İtalya, İsviçre ve Fransa'da doğal olarak yetiştiriliyor. Türkiye'deysen lalelerin yabani olarak yaşadığı 14 türü bulunuyor. Bu türlerden parlak kırmızı renkli *Tulipa armena* ve *T. julia*'nın doğum yerinin Anadolu olduğu kabul ediliyor. Bu iki tür özellikle Erzurum, Tortum, Hoşap ve Van çevresinde doğal olarak yayılış gösteriyor. Bu

gün İstanbul'un ünlü semtlerinden olan Laleli, adını o dönemde bölgede yer alan lale bahçelerinden alırken, Erzurum yakınlarında Kayseri ve Sivas arasında yer alan Laleli geçidi de, adını o bölgede yetişen lalelerden alıyor.

Lalelerin doğal yetişme ortamlarına bakacak olursak bu bitkiler her zaman dağlık bölgeleri tercih ediyorlar. Özellikle yüksek rakımlarda yaşayan laleler, kışı karın altında geçirerek aşırı soğuklardan kendilerini koruyorlar. Ancak Hollanda'da yapılan melezleme çalışmaları sonucunda bugün sayıları 5500'ü aşan lalelerin kültür varyeteleri hemen her türlü ortamda yetişebiliyor.

Bilimsel adı Tulipa olan bu çok yıllık ve soğanlı bitki zambakgiller (Liliaceae) ailesinden olup, zambak, çiğdem ve sümbül gibi bitkilerin de yakın akrabası. Genellikle 2-8 yapraklı olan laleler 10-30 cm boylarında olup uzun bir sap üstünde yer alan çanak şeklindeki çiçekleri, mart-mayıs arasında açıyor. Çiçek örtüsü 6 parçalı ve serbest olup, sarı, kırmızı veya beyaz renkli. Her bir parçanın dip kısmında genellikle koyu renkli olan bir leke bulunuyor. Ancak kültüre alınan varyeteleri hemen hemen her renkte ve çeşitli desenlerde olabiliyor. Erkek organları koyu renkli ve 6 adet. Soğan üzerindeki kabuk, derimsi ya da zar biçimde. Kabuğun iç kısmı sık ya da seyrek tüylü veya çıplak.

Bugün Hollanda'nın rüzgar değirmenleri ve tahta ayakkabılardan sonra üçüncü simgesi olan laleler, Hollanda topraklarının yaklaşık dörtte birinde yetiştiriliyor. Bu büyük miktarda üretim sonucunda her yıl yaklaşık 3 milyar lale soğanı üretiliyor ve bunun 2 milyarını diğer ülkelere ihraç ediyor. Hollanda lalelerini alan ülkelerin başında ABD, Japonya ve Almanya geliyor. Ülkemizdeyse laleler son yıllarda önemini yitirmiş durumda ve doğal alanların tahrip edilmesi sonucunda sayıları hızla azalmakta. Laleyi dünyaya tanıtan bir ulus olarak, onların doğal ırklarını koruyup gelecek nesillerin de onları tanınmasını sağlamamız gerekiyor.

